

बादेखिको बीबीसी सुन्ने बानी

रमेश पराजुली

अहिले त होइन, पहिले म रेडियो सुन्नेमध्येकै हुँ भन्ने लाग्छ। मैले थाहा पाउँदादेखि नै हाम्रो घरमा रेडियो थियो। सेतो रङको अलि ठूलो रेडियो थियो त्यो, ब्राण्ड याद भएन। पोखरा, नदीपुरस्थित हाम्रो घरमा त्यस बेला बिजुली आइनसकेकाले ब्याट्रीबाट बजाइन्थ्यो। चारओटा ब्याट्री चाहिन्थ्यो त्यो बज्जलाई। सानोमा उति चासो राखिएन रेडियोको। तर अलि बुझ्ने भएपछि रेडियोसँग जोडिएका केही प्रसङ्ग स्मृतिपटलमा सुरक्षित नै छन्।

सानै हुँदाको एउटा घटना अबै सम्झन्छु। बीबीसीमा राती पौने नौ बजे १०-१५ मिनेट नेपाली कार्यक्रम आउँथ्यो। हप्ताका सबै दिन होइन, निश्चित कुनैकुनै बार मात्र प्रसारण हुन्थ्यो त्यति बेला बीबीसी नेपाली सेवाको कार्यक्रम। त्यसै ताका रेडियो नेपालबाट रसरङ्ग कार्यक्रम पनि प्रसारण हुन्थ्यो। हप्ता या पन्ध्र दिनको एक पटक साँझको साढे आठ बजे सुरु हुने हास्यव्यङ्ग्यको यो कार्यक्रम सुन्न म ज्यादै रुचाउँथे। कति बुझ्ने कुन्नि तर हाँस्यै। कहिलेकाहीं बाको र हाम्रो रुचि बाभन्थ्यो। बालाई बीबीसी सुन्नुपर्ने, हामीलाई रसरङ्ग।

एक दिन रसरङ्ग सुन्दै थियौं, आधा जति भएको थियो । बा आइपुग्नुभयो र घडी हेर्दै रेडियोको ब्याण्ड परिवर्तन गर्न लाग्नुभयो । मैले गुनासो गरें । बाले यस्तो हावादारी कार्यक्रम सुन्नुभन्दा समाचारका, ज्ञानगुनका कार्यक्रम पो सुन्नुपर्छ भन्नुभयो । बाको त्यो सुभावाव त्यतिखेर कति प्रिय लागेन । आफूलाई हास्य कार्यक्रम नै मन पर्थ्यो । सायद २०३८/३९ तिरको कुरा हो यो ।

समय बित्दै गयो । हाम्रो घरको त्यो रेडियो पनि विग्रियो । मिस्त्रीले बनाउन सकेन क्यारे, बाले फिर्ता ल्याउनु भयो । घरको तेस्रो तलामा त्यो विग्रेको रेडियोले ठाउँ पायो । मिस्त्रीले बनाउन नसकेर फिर्ता दिएको त्यो थोत्रो रेडियोका पुर्जा मैले धेरै पटक फुकाउँदै जोड्दै गरेको छु, तैपनि बज्छ कि भनेर । तर के बज्थ्यो र त्यो ? पछि त्यसको स्पीकर भिकेर तार जोडेर बजाएको अहिले याद आउँछ । लगत्तै पुरानो अलि भद्दा रेडियोका ठाउँमा नयाँ चिटिक्कको जापानी ट्राञ्जिस्टर घरमा भित्रियो । घरमा विजुली पनि आयो । 'एडेप्टर' का सहायताले रेडियो बज्ने भएपछि घरमा बिहान सखारैदेखि राती अबेरसम्म रेडियो बज्ने भयो ।

बिहानको छ बजे रेडियो नेपालको धार्मिक कार्यक्रममा बज्ने शङ्खध्वनिबाट सुरु हुन्थ्यो रेडियो श्रवण । खेमराज केशवशरण, चण्डिका पौडेल, शारदाका आवाजहरू आमाका प्रिय थिए । साढे छ बजे हिन्दी बीबीसी आउँथ्यो । बा प्रायः बीबीसी सुन्नुहुन्थ्यो र कहिलेकाहीं भ्वाइस अफ अमेरिका पनि । यी सामग्री चाहेर नचाहेर म पनि सुनिरहेको हुन्थेँ । त्यसपछि सात बजे रेडियो नेपालबाट आउने समाचार सुनिन्थ्यो ।

अलि ठूलो भएपछि *विज्ञान प्रविधि कार्यक्रम* सुन्ने गरेको मलाई याद छ । यो कार्यक्रम शनिवार बिहान बज्थ्यो । स्कूलमा विज्ञान नै पढिरहेकाले पनि यसतर्फ रुचि बढेको हुनुपर्छ भन्ने ठान्छु म । त्यसबाहेक शनिवार मध्याह्नमा बज्ने अङ्ग्रेजी गीतका कार्यक्रम पनि साथीसङ्गीहरूको लहलहैमा सुनिन्थ्यो, गीत त्यति नबुझे पनि । माइकल चन्दको प्रस्तुति मलाई राम्रो लाग्थ्यो । तिनताका उस्तै स्वरमा अङ्ग्रेजीमा समाचार भन्ने गर्थे हरिश चन्द । पछि, *राइजिड नेपालको* एउटा सामग्री पढेपछि थाहा पाएँ, ती त एकै व्यक्ति रहेछन् भनेर । त्यसपछि आउने नाटक पनि सुन्थेँ म । तर रेडियोका नाटकप्रति अलि पछि नै मेरो मोहभङ्ग भयो । किनकि एकातर्फ आफूले नै नाटक नखेले पनि नाट्यकर्मीहरूको सङ्गत भयो । अर्कोतर्फ टेलिभिजनमा रेडियो नाटकका ती केही पात्रहरूको अभिनय साक्षात् देखियो । अनि त कतिपय नाटक सुन्दा मलाई भित्र कतै अफेरो हुन थाल्यो । ती नाटक औधी नाटकीय लाग्न थाले ।

साँझ समाचारको शृङ्खला जारी रहन्थ्यो । बीबीसीमा हिन्दी र नेपालीका सामग्री वा सकेसम्म छुटाउनु हुन्थेन । खाना खाने बेला र समाचारको समय जुध्दा वा रेडियो भान्छामै लिएर आउनु हुन्थ्यो । हाम्रो पत्रिका पसल भएकाले घरमा हिन्दीका कमिक्स र अन्य पत्रिकामा सहज पहुँच थियो । *चम्पक*, *नन्दन*, *फेन्टम*, *एसिटक्स*, *अमर चित्रकथा* आदि कमिक्स त म अति हेर्थे । त्यसबाहेक, अन्य हिन्दी दैनिक, साप्ताहिक तथा म्यागेजीनका पाना पनि पल्टाइन्थ्यो । हिन्दी फिल्म हेर्नलाई घर नजिकै सिनेमाघर छँदै थियो । यी सबैले गर्दा म हिन्दी बोल्न उति नजाने पनि बुझ्थेँ । फलतः बाको समाचारप्रति मेरो सुरुको वैमनस्य चाँडै नै समाप्त भयो । र, म पनि सँगै समाचारप्रति ध्यान दिन थाले । बिहानको *विश्व भारती* र साँझको *आजकल*को धुन पनि मलाई प्रिय लाग्थ्यो । भारतेन्दु विमल, निहारिकालगायतका प्रस्तोताहरूको आवाजसँग म परिचित हुन थालेँ । मार्क टली, जफर अब्बास, सुबिर भौमिक आदि संवाददाताहरूको रिपोर्ट सुनिन्थ्यो । यिनीहरूलाई पछि बीबीसी टेलिभिजनमार्फत साक्षात् देख्न पनि पाइयो । त्यस्तै खगेन्द्र नेपाली र मणि राणाका स्वरसँग पनि त्यति नै अभ्यस्त भैसकेको थिएँ ।

यी कार्यक्रमहरू सुन्दासुन्दै म विश्व राजनीति, भारतको केन्द्रीय तथा प्रान्तीय राजनीतिबारे पनि टापटिपे जानकारी राख्ने भैसकेको थिएँ । यसको फाइदा पनि थियो । साथीसङ्गी या अन्य जमघटका बेला यावत विषयसम्बन्धी गफ हुन्थे । राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय राजनीतिक परिदृश्यबारे चर्चा चल्ने बेलामा मैले सुनेका सामग्रीहरू गतिला औजार हुन्थे मेरालागि । अरू धेरैको मजस्तो निरन्तर समाचार सामग्रीहरूसँग 'एक्सपोज' नभएको र अहिले जस्तो टेलिभिजन, इन्टरनेट र खुला मिडिया नभएको अवस्थामा म लाल बुभुक्कड बन्थेँ । यो मेरो अन्य साथीसङ्गीहरूमाथिको 'कम्पेरिटिभ एड्भान्टेज' थियो । त्यसलाई कायमै राख्न पनि म नियमित रेडियो सुन्थेँ । एकपटक बीबीसीका श्रोता सर्वेक्षणका सिलसिलामा खगेन्द्र नेपाली र अरूहरू पोखरा आएका थिए । प्रश्नोत्तर कार्यक्रम पनि राखिएको थियो । त्यति बेला बीबीसीसँग मार्क टलीको खटपट परेको थियो । मैले त्यही विषयमा सोधेको थिएँ । सम्भवतः प्रश्न अनपेक्षित थियो । तसर्थ मेरो प्रश्नको प्रशंसा भयो । म दङ्ग परें ।

रेडियो सुन्ने प्रक्रियाले तीव्र गति लिएको २०४५ सालपछि हो । यस वर्ष एसएलसी दिएपछि खासै काम केही थिएन मेरो । साथीभाइसँग घुम्न नगएको बखत रेडियो नै साथी हुन्थ्यो । अल इण्डिया, रेडियो खर्साड, रेडियो पेकिङ, आदिका नेपाली कार्यक्रम सुनिन्थ्यो । अमिन सयानीको *विनाका गीतमाला* रुचिसाथ सुनिन्थ्यो भने आकाशवाणीको *फौजी दाजुभाइका लागि* भन्ने कार्यक्रम

रमाइलो लाग्थ्यो, त्यहाँ प्रयुक्त लवज र समाचारका कारण । उमेर त्यस्तै थियो, हिन्दी नेपाली गीत, गजल खुबै सुनिन्थ्यो, राती अबेरसम्म सुनिन्थ्यो । कतिपय रात रेडियो जागै हुन्थ्यो, आफू भुस ।

छयालीस सालमा क्याम्पस जान थालियो । आन्दोलन पनि लगत्तै सुरु भैहाल्यो । वा संयुक्त जनआन्दोलन समितिको संयोजक भएर भूमिगत हुनुहुन्थ्यो । हामी साथीहरू र छरछिमेकका दाइहरू पनि आन्दोलनमा संलग्न हुन्थ्यौं । कहिलेकाहीं दिउँसो र प्रायः राती हामी जुलुस निकाल्थ्यौं, नाराबाजी गर्थ्यौं, अनि भाग्थ्यौं । घर आएपछि रेडियो सुन्ने काम हुन्थ्यो । म नेपालको समाचार आउँछ कि भनेर विभिन्न रेडियो च्यानल घुमाइरहन्थेँ राती अबेरसम्म । वीवीसी हिन्दीको रातको एघार बजेतिर आउने दोस्रो सभा, उर्दू बङ्गाली लगायतका अन्य भाषाका समाचारमा पनि म कान थापिरहन्थेँ, नेपालबारे केही भनिहाल्छ कि भनेर । सुन्दा सुन्दै बजीर ए आलम, बजीर ए ख्वाजा, हुकूमत लगायतका थुप्रै उर्दू तथा अन्य शब्द अलिअलि बुझ्न थालिसकेको थिएँ । किनकि समाचार त उही दोहोरिन्थे ।

तिनताका वीवीसीका काठमाडौँ संवाददाता थिए केदारमान सिंह । जनआन्दोलनको समाचार उनी रिपोर्ट गरिहेका हुन्थे, काठमाडौँबाट । अन्यत्रका सामग्री दिनका लागि उनी अरूसँग भर पर्थे । उनको सम्पर्क सूत्र आन्दोलनसँग सम्बन्धित थिए । हामीलाई यो कुरा थाहा थियो र आफूहरूले निकालेको मसाल जुलुस आदिको समाचार हामी फोनमार्फत ती सूत्रलाई भन्थ्यौं । त्यहाँबाट केदारमान सिंह हुँदै त्यो वीवीसीमा बज्थ्यो । नारा जुलुसमा कहिले मानिस अलि धेरै हुन्थे त कहिले थोरै । हामी यदाकदा बढाएर भन्थ्यौं । जस्तो पचास जना भए सय र दुई सय भए चार सय । आफू सहभागी भएका कार्यक्रमबारे छोटो नै भए पनि उल्लेख हुँदा दङ्ग पर्थ्यौं । तर कहिलेकाहीं चिन्ता लाग्थ्यो, अरूहरूले पनि हामीले जस्तै बढाइचढाइ त गरेनन् भनेर । हुन पनि आन्दोलन एकताका त सेलाएर जाला कि जस्तो भएको थियो । आन्दोलन टुङ्गोतिर पुग्ने बेला हाम्रो सक्रियता पनि निकै बढेको थियो । चैत छब्बीस गतेको घोषणा हुने दिन पनि हामीले दिनभर जुलुस निकालेका थियौं र म ज्यादै थाकेको थिएँ । केही हुने सङ्केत पाएर रेडियो सुन्न तत्पर भए पनि झपक्क भएछु । पछि घरका अरूले उठाए । त्यसपछि किन निद्रा लाग्थ्यो । साथीभाइसँग गफगाफ गरेको केही समयपछि फेरि रेडियोको कान पक्डेर घुमाउन थालियो, थप सामग्रीको खोजीमा । तर रात अबेर भैसकेकाले उल्लेख्य केही फेला परेन ।

जनआन्दोलन सफल भएपछि रेडियो नेपालबाट पुरुषोत्तम दाहालले सञ्चालन गरेको *घटना र विचार* कार्यक्रम निकै सुनियो, साथै वीवीसी पनि । राजनीतिक

परिदृश्यमा आएको परिवर्तनसँगै घटना र विचार पनि परिवर्तन भयो । रुचि घट्दै गयो । पछि काठमाडौँ पढ्न आएपछि बीबीसी नेपाली सेवा प्रायः सुने पनि अन्यत्र रुचि बाँकी रहेन । एफएम क्रान्तिपछि एफएमले केही समय तानेको हो, विशेष गरी 'टक शो' हरूले । रेडियो सगरमाथाले बीबीसीको सामग्री प्रसारण गर्न थालेपछि बीबीसी सुन्न भन्ने सजिलो भएको थियो । विहानै प्रसारण गरिने बीबीसीको अङ्ग्रेजी कार्यक्रम पनि सुन्थेँ प्रायः म । एक पटक बीबीसीको टकिड प्वाइण्टमा नेपालसम्बन्धी मुद्दालाई बहसको विषय बनाइएको थियो । मुद्दा ज्यादै भद्दा थियो— नेपाल भारतको सुरक्षा छातामुनि आउनुपर्छ कि भन्ने । यसले थुप्रै प्रतिक्रिया जन्मायो र पछि बीबीसीले मुद्दा सच्यायो । मैले पनि प्रतिक्रिया लेखेको थिएँ । कार्यक्रम बज्ने दिन सगरमाथाले प्रसारण रोकिदिएकाले हत्तनपत्त सर्टवेभ खोजेँ र सुन्न थालेँ तर पूरा र राम्ररी सुन्न सकिएन ।

पछिल्ला दिनमा नेपाली बीबीसीले मुख्य सहरहरूमा स्ट्रीट्रहरूमार्फत समाचार र अन्य सामग्री पस्किन थालेको छ । र त्यो निकै राम्रो छ भन्ने म ठान्छु । सन् २००० मा पश्चिम तराइका जिल्लाहरूमा कमैया मुक्तिको आन्दोलन सुरु हुँदा त्यसलाई गतिलो स्थान दिएर बीबीसीले पस्किएको थियो । पछि त्यसलाई राजधानीबाट निस्कने पत्रिकाहरूले पनि महत्त्व दिए । बीबीसीकै कारण म सो सामाजिक आन्दोलनबारे जान्न उत्साहित भएको थिएँ । पछि आन्दोलनलाई नजिकबाट हेर्न गइयो पनि र सकेको सहयोग पनि गरियो ।

आजभोलि भ्याएसम्म बीबीसी नेपाली सेवा सुन्ने प्रयत्न गर्छु । अरू कार्यक्रम उस्तो सुनिँदैन, टेलिभिजनले जितेको छ । ऊबेला सुरु भएको समसामयिक राजनीति (विश्व तथा क्षेत्रीय) तर्फको मेरो त्यो चाख अबै मरेको छैन । अहिले रेडियो त्यति नसुने पनि अन्य मिडियाको सहायताले थोरबहुत चासो र जानकारी राखेकै हुन्छु । र, घर गएको बेला हिन्दी बीबीसी पनि सुन्छु, विशेष गरी विहानको । किनकि बाको बानी बदलिएको छैन ।